

Röportaj: Doç. Dr. Özlem Genç

*Ondokuz Mayıs Üniversitesi Öğretim Üyesi

1- Orta Çağ Avrupası'nda aşk deyince insanın aklına, sanki sadece onlara özelmış gibi, hemen şövalye aşkı geliyor, bunun nedeni nedir acaba hocam, nedir bu şövalye aşkı?

Bu çok normal çünkü Orta Çağ Avrupası'nda metinlere konu edilen aşk şövalye aşkıdır. Başka bir adı da saray aşkı ya da saraylı aşktır. Kökeninin 11.-12. yüzyıla ve Akitanya'ya kadar gittiğine inanılan saraylı aşk modelinde tarafların başkasıyla evli olmasının bir önemi yoktur. Bu ilişkiler sözde cinsel temasa dayanmadığı için ve çocuk doğurmak da sadece eşin işi olduğu için tam anlamıyla bir aldatma olarak kabul edilmeyebiliyordu ancak yakalanarak cezalandırılan çok sayıda örneğe de sahibiz. Kral Arthur efsanesindeki Lancelot'un kraliçesi Guinevere olan aşkı ve işkenceleri buna örnektir. Orta Çağ sarayında “*sevgili*” denince, birinin dans ettiği, kıkırdadığı ve el ele tutuştuğu kişi kastediliyordu. O kişiden çocuk sahibi olmak görgü kurallarını çiğnemektir. Öte yandan saraylı aşk ya da şövalye aşkı elbette ki bir aldatma hikâyesiydi. 12. yüzyılda saraylarda modernliğin göstergesi olan saray aşkını anlatan oyunlar oynanırdı. Bu bir eğlence idi. Tabii burada da kadın sadece bir nesne olarak görülüyordu. Soylu kadın, erkek tarafından yavaş yavaş, zorlamadan aşka ikna edilmeliydi. Saraylı aşk sadece soylular arasında gerçekleşebilirdi çünkü alt sınıflarda olanlar aşkın bu tarzını değil sadece cinsel temas içeren tarzını bilebilirlerdi. Sonuçta en çok bu tarz aşk yazıldığı için biz de en çok bunu biliyoruz. Alt sınıfların aşkı yazmaya değer görülüyordu. Aslında kadınlar ve aşk konusu sadece Geç Orta Çağ'da ele alınan bir konudur, öncesinde örnekleri yoktur.

2- Ama bu bir aldatma, nasıl yüceltilebilir ki...

Evet, aslına bakılırsa tabii ki aldatma ve aldatmalar saray çevresinde çok gibi görünüyor, bunun en önemli sebebi öncelikle kayıtlara geçmiş olmaları ama öte yandan Orta Çağ Avrupası'nda üst düzey insanların evlilikleri çoğunlukla aileler tarafından düzenlendiği ve aşka değil çıkara dayalı olduğu için saraylarda bu tip ilişkiler olması normal kabul ediliyor. Zenginlerin çocukları 12-15 yaşlarında evleniyorlardı, bu yaşta aşktan nasıl bahsedebiliriz? Dolayısıyla evliliklerde romantizm eksikti ve taraflar bunu, sadakat yeminleri bozulmadan, başkasıyla tadabilirdi. Başka açıdan bakarsak, iyi bir evlilik yapması için zorlananlar genelde büyük oğullardı çünkü soyu onlar devam ettirecekti. Geri kalan oğullar şanslıysa iyi bir evlilik yapabilirdi ama 12. yüzyılda bu tip zengin genç erkeklerin – ki bunlar şövalyelerdir – çoğu evlenememiş bekâr erkeklerdi. Onlar için evli soylu bir kadını kandırmak adeta bir yiğitlik, cesaret göstergesiydi. Saraylı aşk modelinde kavuşmamak esastı, önemli olan uzaktan ve bir şey beklemeden, bir gülüşe razı olarak sevmektir. Çoğu zaman bir aldatma olarak kabul edilmiyordu. Elbette her ilişkinin böyle olduğunu iddia edemeyiz.

3- Din ya da kilise bu işe el atmamış mı, kutsal kitaplarında aşka dair bir şey var mı?

Atmaz olur mu, tabii ki atmış, bakmış ki iş içinden çıkılmaz bir yola doğru gidiyor, yanlış olduğunu ve evliliğin esas olduğunu vurgulayan vaazlar verilmiş, eserler yazılmış ama karşı taraftan yazılan metinlerin çokluğuna bakarsak saraylı aşkın önüne geçilememiş gibi görünüyor.

Aslında Eski Ahit'teki Ezgiler Ezgisi bölümü aşk şiirlerinden oluşan bir bölümdür. Büyük çoğunluğu iki sevgilinin karşılıklı söylediği şiirlerden oluşur. Evlilikte aşkı ve aşk ateşini öven bir bölümdür. 12. yüzyılda Eski Ahit'in en sevilen kısmı idi. Buradaki bazı ifadeleri verebilirim: “*beni dudaklarıyla öptükçe*

öpsün! Çünkü aşkın şaraptan daha tatlı”, yanakların süslerle, boynun gerdanlıklarla ne güzel”, “ah ne güzelsin sevgilim, ah ne güzel, gözlerin tıpkı birer güvercin”, dikenlerin arasında bir zambağa benzer kızların arasında aşkım”, gece boyunca yatağında sevgilimi aradım, aradım ama bulamadım”. Yahudiler bu bölümü Tanrı ile halk, Hıristiyanlar Mesih ile kilise arasındaki ilişkiler olarak görmüşlerdir. Hıristiyanların bu yorumu aşk meselesinin altından kalkma çabalarının bir yansımasıdır. Sonuçta Hıristiyanlık aşkı da tensel teması da evliliği de istemiyordu ama Kutsal Kitap’ta bunları onaylayan bir şeylerin olması onları haksız çıkarabilirdi. Bunu metinlere ilahi bir yorumlama getirerek çözmeye çalıştılar. Ne derece başarılı oldukları tartışılır.

Edmund Leighton, *God Speed*

4- O halde Orta Çağ Avrupası’nda aşk nasıl algılanıyordu?

Aslında bugün bizim bildiğimiz manada algılanmıyor ve yazılmıyordu. Latince aşk anlamına gelen “*amor*” Orta Çağ Avrupası’nda vahşi, ayıp tutku anlamına geliyordu. Bedensel iştah demekti yani kötü bir anlamı vardı. Bizim bugün anladığımız anlamda aşkı karşılayan kelime ise “*caritas*” idi. O, iyi ve güzel aşktı. Sadece karşı cinse değil muhtaçlara, yakınlarla da değer vermektir. Sonradan anlamı değişti ve bugün kullandığımız şekilde sadece hayırseverlik anlamı kaldı.

Bizlerin *Orta Çağ’ın çocukları* olduğumuzu dile getiren Jacques Le Goff diyor ki Orta Çağ Avrupası görüldüğü kadar romantik değildi ve aşk, pek kibar işi sayılmazdı hatta aldatmadan ibaretti. Elimizde bulunan Orta Çağ Avrupası’nda aşk ile ilgili belgeler, edebiyattan ve tasvir sanatından alınmadır, her konuda bilgi vermezler.

5- Bu cümleden yola çıkarsak, Orta Çağ Avrupası’nda aşk hakkında yazılmış eserler var mı?

Erken dönemde ben hiç rastlamadım ama merkezi ve geç dönemde var. En ünlülerinden biri Parisli bir rahip olan Andreas Capellanus. Yazar yaklaşık 1180-1190 yıllarında *De Amore* (Aşk Üzerine/Aşka Dair)

adlı eseri yazmış ve saray aşkının ya da saraylı aşkın kurallarını 31 maddede sıralamıştır. Bu eser kurgusal bir eser değildir, kuramsaldır, okul dili Latincesi ile Paris’te yazılan bir görgü kuralları kitabıdır. Metin kadınlara değil erkeklere hitap etmektedir. Örnek aldığı kişi MÖ 43 – MS 18 yılları arasında yaşamış olan Ovidius ve eseri *Ars amatoria’dir (Aşk sanatı)*. (Çiğdem Dürüşken hocamız 2018’de Türkçeye çevirmişti.) Ovidius erkek okuyucularına kendilerini askeri bir düzende olduğu gibi kadınların emrine vermelerini, kadın okuyucularına da aşıklarının dikkatini sürdürmek için onlarda kıskançlık uyandırmalarını tavsiye ediyordu. Andreas Capellanus’tan bazı cümleler vermem gerekirse; aynı anda iki kişiye aşık olunamaz, kıskanmayan sevemez, erkek çocuklar ergenlik çağına gelene kadar sevmezler, sevgili öldüğünde hayatta kalan tarafın iki yıl yalnız kalması gerekir, evlenmekten utanılacak bir kadını sevmek doğru değildir, aşk halka açık hale geldiğinde/ dile düştüğünde nadiren sürer, aşkın kolay elde edilmesi onu çok az değerli kılar, bir aşık sevgilisini aniden görürse kalbi çarpar, iyi karakter tek başına her erkeği sevmeye değer kılar, aşk azaldığında nadiren yeniden canlanır, aşık bir adam her zaman endişelidir. Gerçek kıskançlık her zaman aşkı artırır, kıskançlık ve aşk sevdiğinden şüphelenince artar, aşktan dolayı üzülen çok az yer ve uyur, bir kadının iki erkek tarafından ya da bir erkeğin iki kadın tarafından sevilmesini hiçbir şey yasaklayamaz. Bu aşk türü şiirlerde, şarkılarda, yazılarda ve edebi eserlerde de sık sık yer almıştır. Troubadour denilen gezgin ozanlar da bu tip aşkı yani saraylı aşkı anlatan eserler yazmış, söylemişlerdir. Gerçi onlar saraylı aşkı övmezler ama çok ele almışlar hatta bu nedenle pek çok saraylı soylu kadın tarafından himaye edilmişlerdir.

6- Orta Çağ Avrupası’nda en bilinen aşklar hangileri?

Çalıştığım alan itibariyle olabilir belki ama benim en çok karşılaştıklarım Abelard ve Heloise. Latince aslı Petrus Abelardus olan Abelard 12. yüzyılda yaşamış dönemin en önemli düşünürlerinden biri, aynı zamanda şair ve eğitimcidir. Heloise ise onun öğrencisidir ama basit bir öğrenci değildir. Daha 20 yaşına gelmeden Latince, İbranice ve Yunanca öğrenmiştir ve kadın hakları üzerine çalışmak istemektedir. Heloise o dönemde onun bakımı, geçimi, eğitimiyle ilgilenen dayısı Fulbert ile yaşamaktadır. Onların hikâyesi Orta Çağ Avrupası’nda en bilinen aşk hikâyesi sanırım. Hikâye şöyle; 37 yaşındaki Abelard, 15 yaşındaki Heloise’in dayısının isteğiyle (çünkü yeğenin böyle ünlü birinden ders alması onun için çok önemliydi) 1116’da ona ders vermeye başlar ve zamanla aralarında bir aşk doğar, dayısı bu aşkı fark edince ayrılmalarını ister, ayrılırlar ama Heloise hamiledir ve bu aşkın bir meyvesi olarak 1118’de Astrolabe adında bir çocukları olur. Dayısı evlenmeleri için baskı yapar, gizlice evlenirler çünkü Abelard aynı zamanda din adamıdır ve kilise din adamlarının evliliğini onaylamaz. Dolayısıyla evliliklerini sır olarak saklarlar ama bir süre sonra buna çok kızan dayı adamlarını gönderir ve Abelard’ı hadım ettirir. Bu Paris’te büyük bir kargaşaya sebep olur. Abelard’ın uğradığı saldırıdan sonra bunu kendine yediremez ve Aziz Denis Manastırı’na çekilir, dünya işlerinden elini eteğini çeker, aynı şeyi Heloise’den de ister ve o da Argenteuil Manastırı’na çekilir. Doğan çocuğun bakımını ise teyzesi üstlenir. Bu tarihten sonra bir daha birbirlerini hiç görmezler. Bir gün Heloise’in eline Abelard tarafından başka birine yazılmış bir mektup geçer ve Heloise “*elin, elin değmiş bu mektuba*” cümleleriyle başlayan ilk mektubu yazar, böylece aralarında mektuplaşırlar, toplamda yedi mektupları var, Abelard dört, Heloise üç mektup yazmıştır. Aslında bu mektuplar biraz değiştirilmiştir ama yine de önemlidirler. Abelard 1142’de 63 yaşındayken, Heloise ise 22 yıl sonra yine 63 yaşındayken ölmüştür. 1817’de ölü bedenleri Paris’te aynı mezarlıkta (Piere Lachaise) yan yana getirilmiştir.

7- Bu çiftin mektuplarından biraz örnek verebilir misiniz?

Bu mektuplar İngiliz oyun yazarı Peter Duncan tarafından eklemeler yapılarak yayımlanmış, Zeynep Avcı tarafından da Türkçeye tercüme edilmiştir. Mutlaka okunması gereken bu harika tercümeden taraflara ait birkaç cümle yazayım.

Heloise: “*Ben böyle seviyorum işte: Zarafetini, gaddarlığını, inceliğini, kabalığını, olduğun şairi, olmadığın erkeği seviyorum. Bir zamanlar çocuk olduğun ve bir gün ceset olacağın için seni seviyorum. Yalnızca boynunun düzgün çizgilerini değil, koltuk altının terini de seviyorum. Kanımı tutuşturan gücünü de, çocuk gibi elinden tutma hissi uyandıran güçsüzlüğünü de seviyorum. Tanrı böyle sevemiyorsa ben de sevgimi Tanrı yaparım.*”

Abelard: “*Keşke hiç yazmasaydın, keşke ölüp gitseydi aşkın. Ölüp gitseydi de zaman alıp götürseydi benimkini de birlikte... Aşkım ölümüm oldu benim. Şairlik taslamıyorum gerçek bu: Sen olmayan her şey için ölüyüm ben... Her gün seni unutacağım diye yeminler ediyorum, sonra seni düşünürken kendime yakalanıyorum. Zaaflarıma kızıp köpürüyorum sonra iyi ki zayıfım diye şükürler ediyorum... Diyorum sana; düşmanımısın. Gaddarlığına sığındığım, merhametsiz düşmanım... Nefret ediyorum senden, sana aşığım...*”

8- Başka mektup örneklerimiz var mı?

Çok olmamakla birlikte var. 12. yüzyılda Bavyera'daki bir manastırda bulunan bir elyazmasında kadın yazarlar, tarafından yazılmış, yazarı kesin olarak belli olmayan aşk mektuplarına rastlanmıştır. İlim dünyasında *Epistolae duorum amantium* (İki Aşığın Mektupları) olarak kabul edilen bu mektuplar 10 tanedir. 8'i kadınlar tarafından yazılmıştır. Bu mektupların Abelard ve Heloise tarafından yazıldığını düşünenler de vardır ancak bu kanıtlanamamıştır. Peter Dronke bunlardan üç tanesini incelemiştir. Onun tercümesinden örnekler verebilirim. Örneğin bir aşk mektubunda kimliği belli olmayan bir kadın bir erkeğe, *çiçeklerin çiçeği, erdemlerin örneği* diye seslenerek şunları söylüyor: “*Seni gördüğüm ilk günden beri sevmeye başladım, kalbimin en derinine zorla girdin ve çok keyifli sohbetimizin ilerlemesiyle orada kendi yerini yaptın, yer bir tabure daha doğrusu bir tahtmış gibi, herhangi bir dürtü onu devirmesin diye mektuplarınla sıkı sıkı bağladın. Bu yüzden hiçbir unutulmuş seni hafızamdan silemez, hiçbir karanlık seni gizleyemez, ne kadar şiddetli olursa olsun hiçbir rüzgâr ve bulut çarpışması seni rahatsız edemez. Senin aşkın uğruna diğer tüm sevinçleri bir kenara bıraktım, yalnız sana bağlıyım, tüm umudumu ve güvenimi*

sana bağladım. Daha fazla yazabilirdim, gerek yok dedim: Sen benimsin, ben seninim, bundan emin olmalısın, kilitlisin kalbimde, küçük anahtar kayıp, orada sonsuza kadar dinlenmelisin.”

9- İnsanlar mektuplarla mı flört ediyorlarmış?

Flört konusunda karşılaştığım tek metin, tuhaf gelebilir ama avcılıkla ilgiliydi. Kökleri antik dünyaya dayanan şahin ya da doğanla avlanma, diğer av türlerine göre daha az kanlı, daha az hareket gerektiren ve hıza bağlı olmayan bir spor olduğu için Orta Çağ Avrupası'nda kadınlar tarafından da yapılan bir avcılık türüydü. Tabii kadınlar daha küçük olan kuş türlerini tercih ediyorlardı. Konumuzla alakasına gelirsek çiftler bu aktivite sayesinde yanlarında pek çok kişi varken birlikte vakit geçiriyor, birbirlerini daha yakından tanıma şansı yakalıyorlardı. Zaten zamanla bu av şekli romantizmle ilişkilendirilmiştir.

10- Çiftlerin birbirlerine verdiği hediyeler hakkında bilgimiz var mı hocam?

Evet, var, hem kazılardan hem de metinlerden bu konuda bilgiye ulaşabiliyoruz. En çok broşları görüyoruz, bu tarz hediye verenin zenginliğini gösterirdi. Düğmeler 13. yüzyılda kullanılmaya başlandı, fermuar belki daha da geç ama onlardan önce broşlar bu işi görüyordu, pelerin ya da kapüşonların düşmesini engelliyordu. Genelde süslü bir A harfi oluyordu çünkü Latince *amor* aşk demekti. Bu harf *aşk her şeyi yener* anlamına da geliyordu. Kalp şeklinde rozetler ya da broşlar da vardı. Thames Nehri'nden 50 civarında bu tip eşya çıkarılmıştır. Sayının böylesi küçük bir alan için fazlalığına bakılırsa Orta Çağ Avrupası'nda çok hediye ediliyordu. Kadınlar tarafından verilen hediyeler arasında mendil, kurdele, atkı, yastık, havlu, fular, kuşaklar sayılabilir tabii bunlar genellikle sevgilinin bizzat kendisi tarafından işleniyor, belki kendi kokusundan bir damla damlatılıyordu. Portatif giyip çıkarılabilir kollar da verilen hediyelerdendi. Gelir durumu daha düşük olan çiftler zenginlerin birbirine verdiği pahalı hediyelerin kopyalarını yapıp ya da yaptırıp hediye ediyorlardı. Bunlar çanta, tarak, ayakkabı, mücevher kutusu olabilir. Bu eşyaların minyatür hale getirilmiş küçük versiyonları da hediye ediliyordu, böylece sevgiliyi hatırlatan bu nesnelere her zaman çantalarında yanlarında taşıyabiliyorlardı. Birbirine kenetlenmiş iki elin metale işlendiği kemer tokaları da hediye ediliyordu, kazılarda bunlara rastlanmıştır. Savaşa giden sevgiliye üzerinde aşk sözcükleri yazan mahmuz hediyesi örneği de vardır. Yüzük de bir hediye idi. Zenginler değerli taşlardan, yoksullar kemik ya da camdan yüzük yapabiliirdi. Kemik kolay oyulduğu için durumu çok iyi olmayan insanlar bile süslü yüzükler takabiliirdi. Ayrıca bu yüzüklere duygusal kelimeler de işlenebiliirdi. Yüzüğü herkes göreceği için gizli ilişkilerde kullanılmazdı.

Kalp Şeklinde Broş

11- Hep karşılıklı aşktan bahsettik ya karşılıksız olanı...

Karşılıksız aşk da yaşıyordu, bunu aşk büyülerinin yaygınlığından anlıyoruz. Aşk büyüsü Orta Çağ Avrupası'nda aşk, cinsellik, üreme ve bunlarla bağlantılı çeşitli amaçlarla kullanılmıştır. Daha çok sevgiyi ya da cinsel arzuyu artırmak ya da nefrete ve iktidarsızlığa neden olup çiftleri ayırmak için yapılırdı. Bazen gelecekteki eşlerin kimliğini tespit etmek, bir kadının hamile kalmasına yardımcı olmak ya da engellemek için de yapılırdı. 15. yüzyılda yazılan *Malleus Maleficarum* (Cadıların Çekici) aşk büyüsünün büyücülüğün en yaygın biçimi olduğunu söylüyor. 15. yüzyılda kadınlar tarafından verilen sözde ciddi tavsiyelerin yer aldığı *Distaff Gospels* aşk hayatıyla ilgili bazı tavsiyelerde bulunur.

Örneğin: “Evleneceğiniz adamın adını öğrenmek için o gün ördüğünüz ilk ipi kapıya kadar uzatmalı ve önünden geçen ilk adama ismini sormalısınız, böylece gelecekteki kocanızın adını öğrenmiş olursunuz. Kocanızın sizi aldatmasını istemiyorsanız üç Pazartesi günü St. Avoie'ye ayine gidin. Bir kadını etkilemek istiyorsanız ona büyük, gösterişli ama pratik bir şey alın, böylece gittiği her yerde onu gösterebilsin. Bir erkek hanımına kocaman broşlar hediye ederse aşkları daha tutkulu ve kalıcı olur. Bir kadın kocasının kendisini tutkuyla sevmesini istiyorsa yaz ortası (yaz gündönümü) gecesinde topladığı ceviz ağacı yaprağını, adamın sol ayakkabısına koymalıdır.”

12- Aşk yüzünden hasta olmak var mıydı?

Vardı. Orta Çağ Avrupası'nda sözü edilen bu hastalığın geçmişi Hipokrat'a kadar gitmektedir. Onun zamanından beri tıp literatüründe vardır. Belirtileri ateş, kendini acındırma, iştahsızlık, baş ağrısı, uykusuzluk, solgun ten, sarılık, hızlı nefes alma ve çarpıntıdır. Teşhis edilmesi zor bir hastalıktır, doktor tecrübesi gerektirmektedir. İnanışa göre etkilenen hastayı tedavi etmemek hastanın cinsel organını kaybetmesine, ölümüne veya sonsuza kadar lanetlenmesine sebep olabilirdi. Tedaviler ise çeşitliydi, bitkisel ilaçlardan, cinsel ilişki reçetesine kadar burada değinmeyeceğim pek çok tedavi öneriliyordu.

Birbirine Kenetlenmiş Ellerin Tasvir Edildiği Bir Kemer Tokası